

Pesten op school

Pesten op school

Achtergronden en interventies

Redactie:
Marjolijn Vermande
Matty van der Meulen
Albert Reijntjes

Tweede druk

Boom Lemma uitgevers
Amsterdam
2015

Voorwoord bij de tweede druk

Hoewel de eerste druk van dit boek pas kortgeleden op de markt kwam (medio 2012), heeft de uitgever de redactie gevraagd een herziene versie te verzorgen. De belangrijkste reden hiervoor is dat er sinds het verschijnen van de eerste druk veel gebeurd is op pestgebied.

We zetten een aantal gebeurtenissen op een rij:

- Nederland wordt eind 2012 en begin 2013 opgeschrikt door drie tieners die zich kort na elkaar van het leven beroven: Tim Ribberink, Fleur Bloemen en Anass Aouragh. Bij alle drie lijkt ook het feit dat ze gepest werden een rol te spelen. Zo schreef Tim Ribberink in zijn afscheidsbrief: “Ik ben mijn hele leven bespot, getreiterd, gepest en buitengesloten”.
- In het hele land komen mensen tot spontane acties. Die variëren van het dragen van groene polsbandjes om aan te geven dat ze tegen pesten zijn, tot campagnes voor invoering van onderbouwde antipestprogramma’s op scholen (<http://minderpestenhetkan.nl/>). De media besteden veel aandacht aan pesten door middel van artikelen en televisieprogramma’s. Ook professionals erkennen steeds meer het probleem. Zo besluit de jeugdgezondheidszorg dat er richtlijnen moeten komen voor signalering, preventie en behandeling van pesten door bijvoorbeeld jeugdartsen.¹
- Enkele Tweede Kamerleden stellen vragen over pesten (december 2012). De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap belooft om met concrete maatregelen te komen (januari 2013).²
- De staatssecretaris en de Kinderombudsman slaan de handen ineen. Ze organiseren ‘expert meetings’ en komen in maart 2013 met een plan van aanpak: *Wij gaan pesten aanpakken door pestgedrag op scholen beter te monitoren, meer aandacht voor het onderwerp te vragen, de samenwerking tussen scholen, ouders en leerlingen te bevorderen, pilots van antipestprogramma’s uit te breiden, de klachtenregeling te verbeteren, leraren beter toe te rusten, scholen te verplichten pesten te voorkomen en aan te pakken en de inspectie een grotere rol te geven.*³

1 Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (2014). *JGZ-richtlijn Pesten*. Utrecht: Auteur.

2 Dekker, S. (22 januari 2013). *Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer inzake de aanpak van pesten op scholen*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

3 Dekker, S., & Dullaert, M. (25 maart 2013). *Plan van aanpak tegen pesten*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

- Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap vraagt het Nederlands Jeugdinstituut om een commissie van onafhankelijke beoordelaars in te stellen, de Commissie Anti-pestprogramma's. Deze moet beoordelen welke interventies werken (effectief zijn) en welke niet. Programma-eigenaren of onderzoekers moeten zelf hun programma aanmelden.
- In april 2014 publiceert de Commissie haar conclusies: Er zijn nog geen programma's die aan alle gestelde criteria en indicatoren voldoen ('Goedgekeurd'). Negen programma's zouden wel geschikt kunnen zijn als antipestprogramma, maar er is nog aanvullend (theoretisch en/of empirisch) 'bewijs' nodig. Daarom krijgen zij het predikaat 'Voorlopig goedgekeurd'. Het gaat om Kiva, Prima, Kanjertraining, De Vreedzame school, Programma Alternatieve Denkstrategieën (PAD), Taakspel, Alles Kidzzz, Plezier op school en Sta sterk (training). Over vier programma's is de Commissie hoopvol gestemd, maar omdat voldoende steun voor effectiviteit (nog) ontbreekt, worden zij 'Vooralnog afgewezen'. Er worden 48 programma's 'Afgewezen'.⁴
- Vanaf mei 2015 zal de werkzaamheid van kansrijke interventies, de 'Voorlopig goedgekeurde' en 'Vooralnog afgewezen', nader worden onderzocht in een twee jaar durend onderzoek.⁵
- Intussen lobbyen de Onderwijsraad, de VO-raad en de PO-raad voor de mogelijkheid voor scholen om andere dan de erkende antipestprogramma's te gebruiken. Zij slagen daarin (oktober 2014): scholen krijgen de taak te zorgen voor een sociaal veilig schoolklimaat en pesten tegen te gaan. Zij mogen dit doen op een manier die bij hen past, mits ze kunnen aantonen dat leerlingen zich in voldoende mate veilig voelen. De raden zijn wel van plan om in samenwerking met kennisinstututen informatie beschikbaar te stellen over effectieve aanpakken en de kennisuitwisseling tussen scholen en samenwerking met experts te faciliteren.⁶

De negen 'Voorlopig goedgekeurde' programma's komen in dit boek aan bod in hoofdstuk 7, 8 en 9. We besteden echter ook aandacht aan enkele interventies die *niet* door de Commissie Anti-pestprogramma's zijn beoordeeld (omdat ze niet aan de Commissie zijn voorgelegd). Deze programma's zijn gericht op gedrag dat verband houdt met pesten. Ze willen agressief of regelovertrekend gedrag verminderen en/of sociaal-emotionele vaardigheden verbeteren.

4 Wienke, D., Anthonijsz, I., Abrahamse, S., Daamen, W., & Nieuwboer, A. (2014). *Beoordeling anti-pestprogramma's. Rapportage van de commissie voor het Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

5 Dit gebeurt door onderzoekers die volgens het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) het best het onderzoek kunnen uitvoeren. Onderzoekers konden daartoe een onderzoeksvoorstel indienen (www.nro.nl/category/subsidierondes).

6 www.rijksoverheid.nl/ministeries/ocw/nieuws/2014/10/03/akkoord-over-gezamenlijke-aanpak-pesten.html; www.vo-raad.nl/themas/pesten/scholen-mogen-zelf-aanpak-kiezen-om-pesten-aan-te-pakken.

Voor de duidelijkheid geven de auteurs steeds aan wat de relatie is tussen het oorspronkelijke doel van het programma en gedrag in pestsituaties. Voor alle beschreven interventies geldt dat er (deugdelijk) onderzoek naar de effectiviteit is of wordt verricht. Soms is er alleen buitenlands onderzoek beschikbaar, bijvoorbeeld voor interventies waarin bemiddeling of mediatie door de leerkracht centraal staat. Nederlandse scholen passen zulke interventies veel toe, ook in het voortgezet onderwijs, en vaak naar tevredenheid. Om die reden achten we deze interventies ook relevant voor dit boek.

Naast een 'update' van interventies tegen pesten, hebben we ook de informatie over de aard en gevolgen van pesten, het meten en monitoren van pesten en de oorzaken en achtergronden van pesten geactualiseerd. Deze onderwerpen bespreken we in hoofdstuk 1 t/m 5. Dat er behoefte is aan deze informatie, ontlenen we onder andere aan de vele positieve reacties op de eerste druk van dit boek. Zo schreef een moeder:

Mijn zoon ging in groep 7 naar een verrijkingsklas (1 dag per week) en is vervolgens zo erg gepest dat we hem uiteindelijk naar een andere basisschool hebben moeten laten gaan. Daar is hij weer helemaal opgebloeid. Je kunt je voorstellen dat ik blij ben dat in het boek zo de nadruk gelegd wordt op pesten als groepsproces, want dat zagen ze op die school absoluut niet: 'We zien het niet, dus het gebeurt niet.' De directeur ging af en toe achterin de klas zitten en vertelde ons dan dat er helemaal niets gebeurde in de klas ... Dat er ook een onveilig klimaat en vervelende sfeer was voor vele andere kinderen, werd niet onderkend. Pas nadat onze zoon van school ging, is er actie ondernomen, nadat een grote groep verontwaardigde ouders naar de bovenschoolse directie is gestapt (onze zoon was niet de eerste en er is veel onvrede over het pedagogisch klimaat en omgang met zorgleerlingen). Toen moest de school wel iets ondernemen.

Kortom, vanwege de vele politieke en wetenschappelijke ontwikkelingen en positieve reacties op de eerste druk vroeg de uitgever ons om een aanpassing aan de huidige stand van zaken. Deze huidige stand van zaken bespreken we ook nog kritisch in het laatste hoofdstuk. Hoewel Boom Lemma uitgeverij zich vooral richt op educatieve uitgaven, is het boek bedoeld voor iedereen die in pesten is geïnteresseerd.

Dit boek is tot stand gekomen door bijdragen van vele experts uit Nederland en België. Wij bedanken hen hiervoor!

Marjolijn Vermande, Matty van der Meulen en Albert Reijntjes

Januari 2015

Inhoud

1	Pesten: definitie, prevalentie, verloop en problematiek	13
	<i>Albert Reijntjes, Marjolijn Vermande en Matty van der Meulen</i>	
1.1	Inleiding	13
1.2	Wat is pesten?	13
1.3	Vormen van pesten	14
1.4	Prevalentie	15
1.5	Sekseverschillen	18
1.6	Leeftijds- en cohortverschillen	19
1.7	Consistentie van pestrollen in verschillende settings	20
1.8	Longitudinale studies: stabiliteit van pestrollen en ontwikkelingstrajecten	20
1.9	Problemen: antecedenten en consequenties van pesten	24
1.10	Cyberpesten (Katrien Van Cleemput en Heidi Vandebosch)	28
1.11	Samenvatting en conclusie	31
1.12	Literatuur	32
2	Meten van gedrag in peestsituaties	39
	<i>Matty van der Meulen en Tjeert Olthof</i>	
2.1	Inleiding	39
2.2	Observaties	40
2.3	Zelfrapportage (self-report)	42
2.4	Rapportage door leeftijdgenoten (peer report)	43
2.5	Oordelen van leerkrachten en ouders	46
2.6	Interviews	47
2.7	Dagboeken	48
2.8	Een vergelijking van methoden	49
2.9	Onderzoek bij individuele leerlingen	51
2.10	Ethische kwesties en anonimiteit	52
2.11	Samenvatting	53
2.12	Literatuur	54
3	Verklaren en voorspellen van gedrag in peestsituaties	57
	<i>Liesbeth Aleva</i>	
3.1	Inleiding	57
3.2	Theory of mind	60
3.3	Sociale-informatieverwerkingstheorie	61
3.4	Theorieën over morele ontwikkeling	64
3.5	Hechtingstheorie	66
3.6	Sociaallerentheorie	67
3.7	'Resource control'-theorie	69

3.8	'Social Identity'-theorie	70
3.9	Beslissingsmodellen voor verdedigend gedrag (Jeroen Pronk)	71
3.10	Risicofactoren voor betrokkenheid bij pesten	73
3.11	Samenvatting	76
3.12	Literatuur	77
4	Pesten als groepsproces	83
	<i>Gijs Huitsing, Matty van der Meulen en René Veenstra</i>	
4.1	Inleiding	83
4.2	Een rolbenadering bij pesten	83
4.3	De evaluatie van pesten in de context van de groep	88
4.4	Dyades in de groep: wederzijdse relaties tussen slachtoffers, daders en verdedigers	91
4.5	Doelen en opbrengsten van pesten	93
4.6	Samenvatting en conclusie	95
4.7	Literatuur	96
5	De rol van de omgeving: gezin en school	99
	<i>Matty van der Meulen</i>	
5.1	Inleiding	99
5.2	Het gezin	99
5.3	De school	106
5.4	Het belang van gezin en school en implicaties voor interventie	110
5.5	Samenvatting	112
5.6	Literatuur	113
6	Interventie en interventieonderzoek	117
	<i>Marjolijn Vermande, Denise Bodden en Maja Deković</i>	
6.1	Inleiding	117
6.2	Wat is een interventie?	117
6.3	Het interventiespectrum	118
6.4	Noodzaak van effectonderzoek	122
6.5	Effectonderzoek: de vijf W's	123
6.6	Eisen aan de interventie: duidelijk beschreven, toepasbaar in de praktijk en theoretisch onderbouwd (‘Wat?’)	123
6.7	Eisen aan effectonderzoek: interne en externe validiteit	125
6.8	Uitkomsten van interventieonderzoek (‘Werkt?’)	128
6.9	Moderatoren (‘Wanneer’ en ‘Voor wie’)	134
6.10	Mediatoren (‘Waarom’)	134
6.11	Kosteneffectiviteit	137
6.12	Erkenning van interventies door de Erkenningscommissie Interventies	138

6.13	Samenvatting en advies	139
6.14	Literatuur	139
7	Schoolbrede interventieprogramma's	143
7.1	Inleiding	143
7.2	Prima – een schoolbreed antipestprogramma voor basisscholen (Minne Fekkes en Theo Paulussen)	144
7.3	Het KiVa-antipestprogramma: de cruciale rol van de groep (Gijs Huitsing en René Veenstra)	149
7.4	Kanjertraining: een schoolbrede interventie voor een veilig klimaat op school (Lilian Vliek en Annemieke Oudman)	155
7.5	De Vreedzame School (Leo Pauw)	160
7.6	Meta-analyses van schoolprogramma's tegen pesten (Marjolijn Vermande)	165
7.7	Samenvatting	170
7.8	Literatuur	171
8	Interventies op het niveau van de klas	175
8.1	Inleiding	175
8.2	Taakspel: een effectief programma voor klassenmanagement (Pol van Lier, Hans Koot en Marjon ten Heggeler)	176
8.3	Het PAD-leerplan: een programma ter bevordering van sociale en emotionele competentie (Evelien Gooren, Pol van Lier, Hans Koot en Kees van Overveld)	179
8.4	Friendly ATTAC: de ontwikkeling van een digitale educatieve game tegen cyberpesten (Heidi Vandebosch, Karolien Poels en Katrien Van Cleemput)	182
8.5	Mediatie door leerkracht en leerlingen (Gerbert Haselager en Elisabeth Wiersma)	186
8.6	Samenvatting	191
8.7	Literatuur	191
9	Interventies gericht op leerlingen of hun ouders	195
9.1	Inleiding	195
9.2	Plezier op School: een zomercursus om de sociale competentie van aanstaande brugklassers te verhogen (Saskia Mulder, Marleen Faber en Marcel van Aken)	196
9.3	Sta Sterk Training: een selectieve interventie voor slachtoffers en buitenstaanders (Jeroen Pronk)	200
9.4	Alles Kidzzz: een individuele interventie op de basisschool voor leerlingen met gedragsproblemen (Sabine Stoltz en Monique van Londen)	204

9.5	Ik kies voor Zelfcontrole: een preventieve interventie voor kinderen met gedragsproblemen (Juliëtte Liber, Gerly de Boo en Pier Prins)	208
9.6	Minder Boos en Opstandig: ouder- en kindtraining ter behandeling van oppositioneel, agressief en antisociaal gedrag (Astrid Hoppe, Walter Matthys en Nicolle van de Wiel)	213
9.7	Samenvatting	217
9.8	Literatuur	218
10	Besluit: een agenda voor de toekomst	223
	<i>Marjolijn Vermande, Matty van der Meulen en Albert Reijntjes</i>	
10.1	Inleiding	223
10.2	Agendapunten	223
10.3	Tot slot	227
10.4	Literatuur	227
	Trefwoordenregister	229
	Over de redacteurs en auteurs	233